

popisuje v 1. vezku, tode le ob kratkem, mesta, gradove, terge, fare, vasi, hribe in doline, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastljine, rude, živali in natorne svojnosti Krajske dežele, katerim popisom priklada mnogotere podučne in kratkočasne povestice, pravlice, pa tudi debele vraže...

Drugi vezek (B. V—VIII. str. 836) obseže popis mnogoverstnih narodov (kterih 11 našteje), ki so poredoma se vselovali na Krajskem. Slaveni so bili po njegovem številu deveti narod, ki se je po mnenji Valvazorja okoli l. 548 po Krist. rojstvu na Krajskem vselil. Tù govori Valvazor veliko od Slovenov in Vendov (se vé da tudi dokaj napčnega), od slovanskega jezika, njegovega razširjenja po svetu, — omeni cirilice in glagolitice in natisne nju pismenke. Gospodnjo molitev („Oče naš“) je natisnil razun latinskega v 13 slovanskih narečjih... Dalje popisuje v tem vezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Krajncov, Istriancov, Horvatov, Vlahov itd... V dostavku tega razdelka našteje Valvazor od sv. Cirila začemši noter do njegovega časa vse imenitniši pisatelje na Krajskem. V 7. bukvah razlaga véro na Krajskem; začne od paganov (ajdov) in njih bogov; razlaga potem spreobrnjenje starih Krajncov h katoliški veri po sv. Marku in Hermagoru; popisuje za tem razširjenje luterško-evangeljske vere na Krajskem, nje pregnanje in zatéro; razlaga prizadevanje sv. Metuda za vpeljanje domačega slavenskega jezika pri sv. maši namesto latinskega na Krajskem in Koroškem, popiše na dalje dovoljenje tega, kmalo pa natolcevanje pri papežu, da sveti Metud krivo vero uči... in poslednjič popiše prepoved slavenskega jezika pri sv. maši. V tem vezku oméni Valvazor še svetnikov na Krajskem, patriarhov, škofov, samostanov in far.

Tretji vezek (B. IX—XI. str. 396 + 730 = 1126) popisuje vladu in vladarje na Krajskem; tudi so gërbi plemenitnih rodovín obrisani. Za tem sledijo nedopovedljivo mični popisi in obrisi mest, trgov, starih in novih gradov, samostanov, z zgodbami in znamenitnostmi njihovimi; povsod so slovenske imena pridjane. Vse to da temu vezku posebno ceno.

Četerti vezek (B. XII—XV. str. 612 + 62 = 674) obseže popise in obrise ravno po teh vodilih tudi mnogih Horvaških mest in gradov, popise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vsih vojsk na Krajskem in v sosednih deželah od starodavnih časov noter do časa Valvazorjevega; imenitniši vojske so v podobah izrisane.

To, dragi bravec, je obsežek imenitne knjige, katero smémo po vsi pravici slavo Valvazorja imenovati.

In zares mu je, ko je prišla omenjena knjiga na dan, od vsih strani donela čast in hvala, katero so mu prepevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, horvaških in dalmatinskih pesnih, ki so verlega moža tako razveselile, da jih je postavil na čelo prvega vezka pozneje izdanih iztisov.“ Tako dr. J. Bleiweis.

Opis Krškega okrajnega glavarstva.

I. L.

(Dalje.)

R a d e ō e. *)

a) Zemljepisni del.

Imenitna železniška postaja je Zidani Most, kjer se Savinja v Savo izteka. Od Zidanega Mosta gre postranska proga južne železnice v Zagreb in Sisek na levem (štajerskem) bregu Save. ¼ ure od Zidanega Mosta južno, tik desnega brega Savinega, je

*) Ako se sim ter tje vrine kaka pomota, prosim čč. gg. tovariše, da mi pošljejo popravek, predno oskrbim ponatis tega opisa.

prijazen trg Radeče, ki šteje 115 hiš in 691 prebivalcev, kateri govoré večinoma slovenski jezik, da-si so mnogi tudi nemščine zmožni. V trgu je trirazredna ljudska šola v novem, čednem šolskem poslopji. Za šolo ugodne mladine je nad 300 dečkov in deklic, a v šolo jih hodi le nekaj nad 200. V trgu je župljanska cerkev sv. Petra. Župnina šteje nekaj nad 2800 duš in ima še podružnice: sv. Martina na Vrhovem (s pokopališčem), sv. Treh Kraljev na Bruneku, sv. Nikolaja na Močilnem, Device Marije na Žebniku, sv. Katarine na Jelovem in sv. Nikolaja na Savi (s pokopališčem). Kapela je tudi v gradu Dvoru (Weixelstein). Tržani se pečajo s poljedelstvom, z vino- in živinorejo, s kupčijo in z rokodelstvom. Tù so uradi: c. k. okrajna sodnija, c. k. davkarija in c. k. žendarmerija. V Radečah je sedež predstojništva Radeške občine, pod katero spada še 16 vasí: Dobrava (106 prebivalcev), Goreljce (71 preb.), Hotemež (170 preb.), Jelovo (162 preb.), Log (46 preb.), Loška Gora (27 preb.), Močilno (145 preb.), Njivice (104 preb.), Podkraj (297 preb.), Praprotno (83 preb.), Rudna Vas (49 preb.), Žebnik (105 preb.), Stari Dvor (74 preb.), Vrhovo (232 preb.), Brunek (44 preb.) in Brunska Gora (97 preb.). Poleg Radeč teče Sava, čez katero prevažujeta dva brodova: jeden na severnej strani na Zidani Most, drugi na južno-vzhodnej v Loko. V Savo se izteka potok Zapota, ki v trgu goni šest večjih mlinov. Nad trgom se na severnej strani dvigajo skalnati hribi, na katerih je razvalina starega Radeškega gradu. Nad Njivicami pa so razvaline Žebnika (477^{m.} v.). Pol ure od Radeč poleg okrajne ceste, ki pelje v Svibno in Št. Jurij, je papirnica, lastnina marljivega domoljuba gosp. Val. Krisper-ja. V Radečah je Radeška grajščina, kakih 10 minut od trga na Savi pa grajščina Dvor in tudi na Hotemeži je grad enacega imena. Prvo ima zdaj v lasti g. Moric Löwenfeld, a poslednji dve g. vitez Gutmannsthal-Benvenuti.

b) Zgodovinski del.

V dobi mogočnih Rimljanov bila je tù najbrže ladijestaja. To pričajo razne starine, ki se tù najdejo. Verjetno je tudi, da so pri Zidanem Mostu užé Rimljani imeli most čez Savo, kajti našli so se tudi ondi na kranjskej strani rimski denarji; tudi še kažejo mesto, na katerem je v onih časih stal most. O Radečah vendar ni bilo prej sledú, dokler niso nad zdanjim trgom plemenitaši postavili starega gradu. Najbrže so bili to plemeniti in mogočni rod Ostrovrharjev,*) ki so bili postavili tudi grad Svibenjski in Žebnik. Zato se Svibno še danes v nemškem jeziku Scharfenberg imenuje. Ti gradovi so stali najbrže že okoli leta 1000 po Kr. Ostrovrharji so imeli še več drugih gradov na Kranjskem in Štajerskem; zadnji te slavne kranjske plemenite rodovine je umrl v 14. stoletji. Pod gradom se je s časom postavil trg, o katerem se pa vsled mnogih požarov ne vé, kdaj in od koga je dobil tržne pravice. Najbrže od svojega grajskega gospoda, kajti Radeče niso bile lastnina deželnega kneza. V 15. stoletji so imeli cesarski velike boje s Celjskimi grofi. V teh bojih so bili poslednji razdejali most pri Zidanem Mostu. Takrat so tudi, kakor Valvazor poroča, Radeče zeló trpele. Zato je pa videti na Valvazorjeveji sliki ta trg še v 17. stoletji prav majhen. V lasti ga je imela takrat z grajščino vred rodovina Mordax, ki je imela pa tudi Žebnik. Poslednji grad je bil že takrat, t. j. pred 200 leti, v razvalinah, stari Radeški pa je še stal, toda stanovali niso več v njem.

Kakor so slehrni kraj v teku dolgih stoletij zadevale razne nesreče, tako tudi Radeče niso bile brez nadlog. Razsajali so v trgu hudi požari; koliko jih je bilo in kdaj je bil zadnji, se natanko ne vé; pripoveduje se, da jih je bilo šest. Da bi Bog obvaroval trg te silne nesreče, vpeljali so tedanji tržani na binkoštno nedeljo obhod (procesijo) po trgu, katera obljuba se še dandanes slovesno izvršuje.

*) L. 1206. se pa vendar užé govori o „Radeških gospodih“.

Turki so gotovo tudi tod divjali. V tem nas ukrepi pravljica o Radeškem brusu; tako se namreč imenuje skalovje na severnej strani Radeč. Ko je Turek v te kraje prihrul, bežali so stanovalci pred njim na pečine pri brodu; hudomušni ljudje so jih pa smešili, da so šli le nože in kose brusit, da bi potem tem huje Turke klali. O tem brusu, s katerim so užé od nekdaj Radečane dražili, govori tudi Valvazor.

Tretja nadloga, ki je Radeče zadela, bila je kuga 1576. l.

Radeče so v cerkvenem obziru znamenite. Svoje župnine ni ta trg dolgo imel. Spadal je pod veliko štajersko župnijo v Laškem (Markt Tüffer), v Radečah je le namestnik (vikar) Laškega župnika opravljal službo božjo. Beneficij, ki ima še zdaj na štajerskeji strani, onkraj Radeč, svoje posestvo in hišo, ustanovil je grof Jurij Vernè, 1461. l.; župnina pa je bila ustanovljena še le 1618. l. V 16. stoletji 1574. l. nahajamo tukaj kot katol. vikarija Daniela Slede-ja. V Radečah je pa v tem času, ko se je tudi pri nas protestantovska vera širiti jela, pridigoval luteranski duhovnik, kateremu je pomagal tudi luteranski šolnik, dokler ni bila ta vera okoli l. 1600. ostró prepovedana. V Radeče je s Štajerskega pridigovat hodil tudi imenitni luteranski duhovnik Primož Trubar (v letih 1530. — 1540.), ki je bil takrat župnik v štajerski Loki. Zdaj je pa že kacih 100 let, kar so Radeče v Ljubljanski škofiji.

(Nadaljeval se bo ta opis v posebni knjižici, ki izide v bodočem letu.)

(Dalje prihodnjič.)

Rujavi hrošč.

Obravnava na srednji stopinji.

Učni pripomočki: Vsak učenec naj ima mrtvega hrošča, učitelj tudi mrtvega hrošča in povekšano podobo hrošča, ličinke in bube. Če je mogoče, naj ima učitelj tudi živo ličinko.

I. Popis hrošča.

Danes bomo nekoliko natančneje ogledali hrošča, ki ga ima vsak iz mej vas pred soboj! — V koliko delov razdelujemo telo hroščev (kebrov)? — V tri. — Imenuj jih! Glava, oprsje in zadek. — Koliko delov bomo tudi na rujavem hrošči razločevali? — Tudi tri. — Vzemite zdaj hrošča v roko! Hočemo si najprej njegovo glavo ogledati. Kakšna je njegova glava gledé velikosti? — Majhna. — Kaj vidite vse na glavi? — Oči, tipalnici in usta. — Kakšne so njegove oči? — Precej velike in negibljive. — Kakšne ste tipalnici na koncu? — Debelejši. — Bomo rekli: Tipalnici ste veterničasti! — Čemu so tipalnice? — Da ž njimi tipa. — Kje pa ima hrošč usta? — Spredaj. Njegova usta so grizoča, ker ž njimi grize. Povej til! (Tukaj se vse ponovi in zapiše.)

Telo hroščevega razdelujemo v tri dele in sicer: Glava, oprsje in zadek. Na glavi ima precej velike negibljive oči, veterničaste tipalnice, s katerimi tipa in spredaj grizoča usta.

Kateri del bomo zdaj opazovali? — Oprsje. — Koliko členov razločujemo na oprsji? — Tri. — Kako podobo imajo ti členi? — Podobo obročkov. — Prvi se imenuje vratni ščit! — Kaj se nahaja na vsakem členu? — Po dve nogi. — Koliko parov nog ima hrošč? — Pri nogi razločujemo zopet tri dele. — Zgornji del je stegno, srednji golen in spodnji stopalo. — V kaj se končujejo noge? — V krempljce. — Jih opazite (razločujete) na vašem hrošču? — So veliki? — Ne, majhni. — Koliko kril ima hrošč? — Štiri, dve trdi in dve mehki. — Na katerem obročku se nahajate trdi krili? — Na drugem zgoraj. — Kje se nahajajo mehka kožnata krila? — Na tretjem obročku.

Bomo vse ponovili in zapisali!